

# Javni diskurz, komunikacijski mediji in globalna družbena integracija

V moderni dobi, še posebno v zadnjih stopetdesetih letih, je prišlo v razsežnosti družbene integracije do velike transformacije. Ta ni pomenila samo bolj globalne politike, kot je bila prej na zahodu znana, temveč tudi tesneje integrirane ekonomske in družbene sisteme. Mesta so sicer zrasla v obsegu, a celo velemesta so se spremenila v »pritlikavce« v odnosu na družbene in ekonomske sisteme, v katere so vključena. Mesta niso več na enak način centralna kot vozlišča omrežij ali zbirališča moči, v skladu s tem pa so izgubila tudi svojo avtonomijo. Vpotegnjena so bila v globalne sisteme takšnih razsežnosti, da so postala notranje fragmentirana in razdeljena na enote. Različne skupnosti so vse bolj izolirane druga od druge. Prišlo je do krčenja javnih prostorov in do zmanjšanja možnosti smiselnih stikov med ljudmi, ki se med seboj razlikujejo. Komunikacijski mediji so spremenili svojo naravo in izredno pridobili na moči. Vse večja vloga radijske in televizijske tehnologije (broadcast technology) je razširila tok informacij in olajšala dostop do njega, hkrati pa ga je preusmerila od diskurza in abstraktne argumentacije k impresionistični, imagistični vsebini in manjši poglobljenosti. Radio in televizija sta postala bistveno informacijsko okolje, ki omogoča široko vednost o drugih članih družbe, vendar bolj o članih posameznih kategorij kakor pa o partnerjih v prepoznavnih razmerjih. Čeprav sta radio in televizija razširila dostopnost informacij, sta hkrati centralizirala nadzor nad njimi. V sodobnih razvitih industrijskih družbah opredeljujeta radio in televizija javno areno na način, ki minimizira javni diskurz in pasivizira večino državljanov.

Med posledicami teh sprememb so globalni sistemi družbene integracije, ki so možni samo na temelju sofisticiranih komunikacijskih in transportnih infrastruktur, katere omogočajo širjenje posrednih družbenih razmerij. V pričujoči razpravi bom dokazoval, da je ta sprememba vzorca razmerij (a) prinesla temeljne spremembe možnosti vzpostavljanja javnosti v modernih družbah in (b) da je ta sprememba ključni družbeno-strukturni temelj Habermasove opredelitve sprememb v usmeritvi delovanja, načelih družbene integracije in načinu razumevanja družbenega življenja.<sup>1</sup>

## POSREDNA DRUŽBENA RAZMERJA IN GLOBALNA DRUŽBENA INTEGRACIJA

Eno izmed temeljnih dejstev modernega družbenega življenja je razhajanje med izkustvom neposrednih medosebnih razmerij in globalnimi, na videz avtonomnimi družbenimi sistemi. Weber (1921) je to razumel kot del občega procesa racionalizacije, v katerem je prejšnje družbeno delovanje skupnosti (*gemeinschaftshandeln*) zamenjalo racionalno vodenno delovanje (*gesellschaftshandeln*).

\* Craig Calhoun, profesor na oddelku za sociologijo univerze v Severni Karolini, Chapel Hill.

<sup>1</sup> Če ni posebej označeno, se vsi empirični primeri, navedeni v tej razpravi, nanašajo predvsem na ZDA, čeprav si upam trditi, da se podobne tendence kažejo tudi pri večini zahodnih demokracij, še zlasti pri večjih.

Habermas (1984, 1987) je v področje racionalnega delovanja vpeljal nadaljno delitev na »delovanje, ki je usmerjeno k sporazumevanju, in delovanje, ki je usmerjeno k uspehu« (1984: 341). Na osnovi tega razlikovanja poizkuša razrešiti razsvetljenski projekt racionalizacije na način, ki predstavlja korak naprej od Webrovega pojmovanja o železni kletki dominacije, ki jo gradijo racionalna, birokratska sredstva (sfera sistema).

Nasproti sferi sistema postavi Habermas sfero svetá življenja, v kateri so ljudje usmerjeni predvsem k medsebojni vzajemnosti in v kateri je komuniciranje polno, svobodno in nepopačeno. Vendar ne želi braniti svetá življenja nasploh, temveč poudarja idealizirano, prečiščeno formo komunikativnega delovanja, ki je usmerjeno na medosebno sporazumevanje. Konceptualizira ga prek pojma idealne govorne situacije, v kateri so poobčene vselej implicitne zahteve po veljavnosti, ki se nanašajo na razumljivost, resničnost, pravilnost in iskrenost govornih dejanj. Družbe v zgodovinski stvarnost sicer ne dosegajo tega ideala, lahko pa jih z njim primerjamo in jih vrednotimo v okviru evoliucijske skale nepopačenega komuniciranja. Tako se prek procesa racionalizacije razvije iz sveta življenja nekaj, kar je bliže idealu:

»Svet življenja je racionaliziran v tisti meri, kolikor dopušča interakcije, katere ne vodi normativno *določeno* soglasje, temveč (posredno ali neposredno) komunikativno *dosežen* sporazum.« (1984: 341)

Za Habermasovo kritično teorijo je ključni izziv iskanje poti, kako ohraniti pozitivni moment komunikativne racionalnosti v soočenju z dvema nasprotnima tendencama: na eni strani s prodiranjem sistemske, instrumentalne racionalnosti, na drugi strani pa z nazadnjaškimi težnjami po povratku h predmodernim formam skupnosti in k tradicionalni avtoriteti. Pri tem Habermas naleti na štiri težave:

Prvič, kot je opozoril že McCarthy (1985), Habermas pretirano navezuje na sistemsko teorijo in sociološki funkcionalizem, kar ni v skladu s kritično ostjo njegove teorije in njenim pomenom za delovanje. Kljub temu, da je do neke mere zavezan marksistični teoriji, je popolnoma opustil razredno analizo in analizo drugih temeljnih družbenih delitev.<sup>2</sup> V njegovem pojmovanju družbe imajo odnosi moči le obrobno vlogo, zato tudi konfliktnega kolektivnega delovanja ne obravnava kot pomembnega elementa družbenih sprememb.

Drugič, razsvetljenski racionalizem, ki je položen v temelje njegovega projekta, ga pelje k pretirani zavrtnitvi pomena tradicije za intelektualno življenje nasploh ter tradicionalnih skupnosti kot temeljev naprednega ljudskega delovanja (Calhoun, 1983). Njegove razlage človeškega uma in delovanja vselej abstrahirajo od kulturnih ali družbenih partikularnosti. Toda če želimo v soočenju z izzivi sfere sistema braniti katero od form delovanja svetá življenja, se moramo osloniti na močne družbene vezi in ne le preprosto na kontingentne individualne izbire, pa naj bodo le-te še tako racionalne. Potrebno je dati večjo težo neizbranim temeljem delovanja.

Tretjič, Habermasov pojem čistega komunikativnega delovanja, ki je idealiziran v njegovem pojmovanju racionaliziranega sveta življenja, izhaja iz institucionalnih dimenzij, ki le težko predstavljajo področja popolne komunikacije in svobode, saj vključuje npr. družinska razmerja, ki so bila na splošno patriarhalna (Fraser, 1985). Medtem ko je Habermasovo pojmovno nasprotje med delovanjem, ki je usmerjeno k sporazumevanju, in delovanjem, ki je usmerjeno k uspehu, smiselno, je močno problematična njegova ideja, da sta lahko dimenziji svetá življenja in sistema konkretizirani kot dve sferi življenja (npr. družina in skupnost nasproti birokraci-

<sup>2</sup> Kot je opozorila Benhabib (1986), pelje Habermasov splošni razsvetljenski univerzalizem k zanikanju, da bi lahko imela diferenca kot taka – npr. spolna – pozitivno družbeno ali intelektualno vrednost.

jam in trgom). Lahko gre za dve formi razumevanja – eno bolj konkretno in fenomenološko, drugo bolj abstraktno – toda niti ena niti druga ne vzpostavlja področja, ki bi bilo osvobojeno razmerij moči. In razmerja moči, kakorkoli že osebna in neposredna, vključujejo instrumentalno usmerjenost oz. usmerjenost k uspehu.

Četrtrič, Habermasovemu pojmovanju sistema in sveta življenja manjka adekvatni družbeno-strukturni temelj. Ne samo, da ne omogoča analize razrednega konflikta in razmerij moči, spremembo v naravnosti delovanja opredeli hkrati kot prvotni vzrok in prvotni rezultat globalnih družbenih sprememb v moderni epohi. Demografiji, vzorcem in omrežjem konkretnih razmerij ali neusmiljeni kapitalistični ekspanziji pripisuje le majhno neodvisno vlogo. Namesto da bi pojmaval spremembe v naravnosti družbene akcije kot primarne, bom poizkušal dokazati, da so te dialektično soodvisne s takšnimi družbenimi strukturnimi dejavniki, kot je transformacija v obsegu družbene organizacije. Deloma so tudi materialne spremembe v obsegu in formi družbenih razmerij tiste, ki zahtevajo privzemanje instrumentalne ali sistemske usmerjenosti delovanja.

Zares pomembno je, da Habermasova teorija opredeljuje dva načina družbene integracije, saj se s tem vrača vprašanje socialne integracije v središče teoretske diskusije. Toda Habermas ni jasno odgovoril na vprašanje, ali naj bosta dimenziji sistema in svetá življenja razumljeni kot dve sferi življenja, ali pa kot dva načina gledanja na družbo, kar pa je vedno rezultat konstruktivnega človeškega delovanja. Med svetom življenja in sistemom ni nobene ostre demarkacije. Nasprotno, izkušnje v sodobni družbi nas pripeljejo do različnih načinov umevanja družbe in do eksperimentalnega intelektualnega razcepa med svetom življenja in sistemom (ali v vsakdanjem jeziku, med »ljudmi« in »sistemom«, med »vsakdanjim, stvarnim življenjem« in »veliko sliko« itd.). Ta pogled je lažje obdržati, če vpeljemo razlikovanje med neposredno medosebnimi družbenimi razmerji (bodisi primarnimi bodisi sekundarnimi v Cooleyevem smislu) in posrednimi razmerji, ki se formirajo takrat, kadar se družbeno delovanje dotakne drugih le prek posredovanja kompleksnih organizacij, brezosebnih trgov ali komunikacijske tehnologije. Posredna razmerja vzpostavljajo družbeno dimenzijo, ki je na ravni neposrednih razmerij nezamisljiva, vendar pa hkrati peljejo v objektivacijo in odtujitev človeškega delovanja. Posredna razmerja so mnogo bolj primerna usmeritvi k instrumentalnemu uspehu, kot pa neposredna medosebna razmerja (čeprav so lahko tudi slednja na podoben način degradirana).

Namesto da bi se osredotočil na vrste razmerij kot takih, začne Habermas s kvalitativno distinkcijo v formah racionalnega delovanja – razlikovanje med instrumentalnim delovanjem (usmerjeno na uspeh v odnosu do objektiviranih ciljev) in komunikativnim delovanjem (usmerjeno na reflektivno razumevanje in vzpostavljanje družbenih razmerij). Po njegovem mnenju sta se obe vrsti delovanja razvili naravno v teku človeške zgodovine. Med njima nastane konflikt, ko vzbudi ta konkurenčne forme družbene integracije: sistemske in socialne (svet življenja):

»Ne gre za konkurenco med dvema vrstama delovanja, ki sta usmerjena na sporazumevanje in na uspeh (Habermas ju razume kot komplementarna), temveč za konkurenco med principi družbene integracije – med mehanizmom lingvistične komunikacije, ki je usmerjen na zahteve po veljavnosti, mehanizmom, ki se v procesu racionalizacije sveta življenja pojavlja v vse bolj čisti formi, in med tistimi delingvistificiranimi krmilnimi mediji, prek katerih se izdiferencirajo sistemi delovanja, usmerjenega k uspehu.« (1984: 342)

Denar je paradigmatičen primer »de-lingvistificiranega« krmilnega medija,

katerega Habermas opredeljuje s povzemanjem Parsonsa, vendar pa ima mnoge relevantne lastnosti tudi širok spekter statističnih indikatorjev (npr. o produktivnosti, javnem mnenju itd.). Tovrstni krmilni mediji omogočajo takšno usmerjanje družbenega sistema, ki ustvarja videz neodvisnosti od človeškega delovanja. Lahko jih razumemo na enak način kot prek sistemske teorije. Kompleksnost družbenih procesov na globalni ravni resnično zahteva, da jih obravnavamo v kibernetičkih ali drugih relativno abstraktnih akademskih pojmi, in ne v besednjaku običajne govorice svetá življenja. V skladu s tem uporablja Habermas sistemsko teorijo v svoji analizi sistemske integracije tudi takrat, kadar napada protidemokratske tendence sistemske teorije, ki vodijo v odtujitev. Nejasno pa je, ali in kako ohranja sposobnost svoje teorije za to, da bi pokazal, kako se posredni globalni fenomeni kljub vsemu sestojijo iz človeških družbenih dejavnosti in razmerij.

Habermas se nevarno približa izgubi »demaskirajoče« in »defetišizirajoče« sposobnosti kritične teorije, saj sprejme skoraj kot povsem zadovoljivo razlago svetá tiste odtujene momente kibernetičke teorije, h uporabi katerih napeljuje obstoječ družbeni ustroj. Po mojem mnenju pa je bolj primerno dokazovati, da je globalno, na posrednih razmerjih utemeljeno družbeno organizacijo težko razumeti, ne da bi se obrnili k tiste vrste razumevanju, ki ga Habermas opiše kot značilnega za svet sistema. Ta način opazovanja družbenega delovanja je zelo primeren za globalne fenomene, a to vendarle predstavlja intelektualno odločitev. Z drugimi besedami, kadar so razmerja neposredno medosebna, je malo možnosti, da bi spregledali, v kolikšni meri ustvarja ta razmerja človeško družbeno delovanje. Kadar pa so razmerja zelo posredna, posredovana s tehnologijo in kompleksno organizacijo, nas to sili, da se jim približamo prek statistike in kibernetičkih pojmov. To pa se nagiba k ustvarjanju videza, da so globalni sistemi nekako avtonomno delujoče entitete, ne pa stvaritve človeškega družbenega delovanja.

To vidimo vsakokrat, kadar ekonomisti govorijo o ekonomiji, kakor da bi bila naravni sistem, ki ga je mogoče razumeti in napovedati na enak način kot vreme (in zares, od ekonomistov se vse bolj pričakuje, da bodo igrali podobno vlogo kot napovedovalci vremena v večernih poročilih). Skoraj nemogoče je videti številne poti, kako človeško delovanje ustvarja npr. globalne trge, in z gotovostjo razumeti kompleksne ekonomske procese zgolj na temelju enostavnega povezovanja specifičnih razmerij, kot so proizvodnje, kupovanje, prodajanje, uporabljanje itd. Da bi te procese videli v njihovi celokupnosti, na kolektivni ravni analize, je kategorični prelom intelektualno nujen. Ta prelom pa ni prelom v stvarnosti, temveč v pristopu k razumevanju le-te. Kritični teoretik se mora neprestano zavedati, da je njegov pristop zgolj provizoričen, zato ga mora vedno znova demaskirati, da bi pokazal, da večje sisteme dejansko ustvarja človeško delovanje. Pojem »svet sistema« se torej ne nanaša toliko na sfero življenja, temveč bolj na način razumevanja, ki je posebno relevanten za določena področja delovanja. Ta način razumevanja postane primeren (če ne celo nujen) za obravnavo družbene integracije, ki razširi posredna razmerja v zelo velikem obsegu.

## SVET SISTEMA, SVET ŽIVLJENJA IN POPULISTIČNA POLITIKA

Za nas je pomembno vprašanje, v kakšnem obsegu se večini državljanov kažejo ekonomija, država in druge globalne institucije kot odtujene sile, kot zastrašujoča, močna bitja in ne zgolj kot abstrakcije, kakor jih vidijo kritični misleci. So

postvarjene entitete, in varljivi videz, s katerim se nam postavljajo nasproti, povzroči, da tej formi sprevrnjene zavesti ni lahko uiti, da nastopa skoraj kot neizogibni pogoj praktičnega mišljenja v modernem svetu. Njihovo funkcioniranje lahko adekvatno dojamemo samo prek statistike, raznih teorij, kibernetске terminologije in drugih intelektualnih orodij, ki pa so na eni strani med prebivalstvom zelo malo razširjena, na drugi strani pa so navzkriž z neposrednim razumevanjem, katerega si ljudje pridobijo v svojem življenjskem okolju. V nasprotju s tem pa je svet življenja mogoče razumeti intuitivno, saj predstavlja »stvarnost, ki jo živimo« in ne zgolj abstrakcijo.

Mnogo človeških najbolj temeljnih vrednot se nanaša na vezi znotraj svetá življenja – družina, dom, življenjski standard, religiozno izkustvo itd. To, da so ljudje tako globoko zavezani sponam svetá življenja, je eden ključnih razlogov, da se upirajo posegom globalnih institucij, za katere se jim zdi, da jih ogrožajo. Habermas se s tem vprašanjem ne sooči direktno, ker se v obravnavi svetá življenja usmerja bolj na skrajno racionaliziran ideal komunikativnega delovanja, kot pa na probleme, ki bi se približevali sodobnemu izkustvu življenja.

To neposredno razumevanje in visoko vrednotenje marsičesa v svetu življenja, kar podpira populistični odpor skupnosti pred posegi svetá sistema, je ključni vir skušnjave, da bi poskušali razumeti svet sistema prek enostavne razširitve kategorij svetá življenja. Kot je zapisal Castels: »... kadar so ljudje soočeni s svojo nesposobnostjo obvladovanja svetá, ga enostavno skrčijo na velikost svoje skupnosti« (1983: 331). To v temelju napačno gledanje je danes vgrajeno v večji del lokalistične, populistične politike.

To skušnjava napačnega gledanja izkoriščajo mnogi politiki, ki nudijo varljive prikaze in rešitve družbenih problemov – prikaze, ki imajo smisel samo na temelju zanikanja bistvene razlike med globalnimi organizacijami in vsakdanjo organizacijo neposredno medosebnih razmerij. Predsednik Reagan je na primer povedal televizijskim gledalcem, da se uravnoteženje ameriškega zveznega proračuna pravzaprav ne razlikuje posebno od uravnoteženje družinskega proračuna. Pri tem je izkoristil na eni strani varljiv občutek intimnosti televizijskega medija, ki omogoča šaljivo neformalnost, na drugi strani pa privlačnost prikaza, ki je dal gledalcem lažno zagotovilo, da vodenje zvezne vlade ter ameriške in mednarodne ekonomije ni posebno kompleksna in težka stvar, temveč potencialno tako obvladljiva kot rutine vsakdanjega življenja. Pri tem je nakazal, da domnevna kompleksnost izhaja iz elitističnega obskurantizma. Nevarnost, ki so jo ljudje zaznali, je sicer resnična, a je zgolj rezultat trdoglave neumnosti peščice ljudi, ki imajo zelo partikularno zasnovane interese. Čeprav je tovrstno zadovoljevanje javnih želja prek ponujanja pomirjujočega nerazumevanja zadev svetá sistema posebno tipično za politično eksekutivo v okviru tistega, kar je Lowi pred kratkim imenoval »plebiscitarno predsedništvo« (1985), igra podoben način mišljenja pomembno vlogo tudi v velikem delu opozicijske, populistične politike. Ker je populistična politika v tem smislu odgovor na razkorak med svetom sistema in svetom življenja, je tako močno prisotna v modernih in modernizirajočih se družbah. V modernih družbah država in ekonomija zahtevata in neprestano širita posredna razmerja. Zato odločilnih determinant tako splošnega stanja družbe kot mreže razmerij, v katerih posamezniki delujejo, ne moremo razumeti z razširitvijo načina razumevanja svetá življenja na svet sistema. Komunitarna gibanja (in druga družbena gibanja) se na to odzivajo z obrambo tistih aspektov svetá življenja, ki se jih ne da reducirati na državno ali ekonomsko organizacijo. Vendar pa ta pristop k borbi često ne poskrbi za obrambo enega od osrednjih aspektov, to je javnosti, katero razumemo kot

svobodni prostor javnih diskurzov, ki ni del ne države in ne trga. Posledica tega je omejitev sposobnosti neposredno komunitarnih gibanj, da bi se spoprijela z najmočnejšimi spleti družbene organizacije.

Življenje skupnosti lahko razumemo kot življenje ljudi v tesnih, mnogoterih, relativno avtonomnih mrežah družbenih razmerij (Calhoun, 1980, 1986). Skupnost torej ni prostor ali manjši agregat prebivalstva, temveč način vzpostavljanja razmerij, ki je v svoji razsežnosti variabilen. Čeprav so lahko skupnosti večje od neposrednih osebnih razmerij posameznikov, jih lahko v načelu razumemo v okviru istih pogojev svetá življenja.<sup>3</sup> Ti pogoji postanejo intuitivni natančno znotraj skupnosti (ki vključuje tudi družino in druga primarna razmerja). Podobno kot v družbeni organizaciji, ki temelji na sorodstvu, nek še nepoznan posameznik znotraj skupnosti ni nujno popoln tujec, saj ga lahko vedno postavimo v intuitivno polje in identificiramo s kakšno vrsto lahko prepoznavnega razmerja (daljni bratranec, nekdo, ki je prek poroke v sorodu s prijateljem itd.). To pa ne drži v enaki meri za ljudi, ki jih srečamo izven polja skupnosti. Medtem ko se lahko neko neposredno razmerje razteza daleč prek meja skupnosti, se to običajno zgodi le pri minimalni gostoti formiranosti omrežja. Večji del razumevanja tujcev ne bo temeljilo na predstavah o naravi njihovega razmerja do nekoga, temveč na kategorialnih identitetah: so črnci, belci, bogataši, reveži, baptisti, Židje itd. Te kategorije lahko kažejo določene načine vzpostavljanja razmerij z ljudmi, toda abstraktna kategorija je v ospredju. Če se ne vzpostavi neka vrsta neposrednega razmerja, potem abstraktna kategorija popolnoma prevlada, često kot stereotip. V modernih družbah večji del informacij, ki jih imamo o drugih skupnostih in nasploh o ljudeh, ki so od nas različni, ne izhaja niti iz neposrednih razmerij, niti iz priložnostnih razmerij, v katere se neprestano zapletamo na mestnih ulicah in v trgovinah. Večino teh informacij pride do nas prek medijev.

Spreminjajoči vzorci posredovane komunikacije se tako povezujejo z naraščajočo delitvijo skupnosti, kar povzroča razkrajanje javnega diskurza. Drugih se sicer zavedamo (to je pomemben dosežek množičnih medijev, tako kot v klasičnem smislu mest), a z njimi nismo v diskurzu. Ne samo, da globalni fenomeni, kot so moderni trgi, kapitalistične produkcijske organizacije in države, izgledajo zelo zapleteno, če jih gledamo prek etičnih in socioloških kategorij svetá življenja. Te sistemske organizacije, ki temeljijo na posrednih družbenih razmerjih, zmanjšajo tudi pogostost javne interakcije med ljudmi, ki so si med seboj različni. Razmerja med skupinami uravnavajo formalne organizacije in posredovana komunikacija, ne pa neposredni osebni stiki. Klasično tezo Frankfurtske šole o osiromašenju naših kulturnih kategorij, ki so zato neadekvatne za kritično spoznanje temeljnih družbenih procesov in alternativ, moramo dopolniti s spoznanjem, da bi ponovna oživitev javne kulture zahtevala nove družbene temelje javnega diskurza.

## KOMUNITARNA POLITIKA, SISTEMSKA INTEGRACIJA IN JAVNI DISKURZ

Velika mesta poznega 18. in zgodnjega 19. stoletja so bila *locus classicus* modernega demokratičnega javnega življenja in so celo v eri nacionalne države

<sup>3</sup> Kot je opazil Weber že pred mnogimi leti, skupnosti niso nujno omejene na prostorsko združene populacije. Vendar pa »skupnosti brez bližine« le redko kažejo tisto raznovrstnost razmerij, ki bi bila primerljiva z lokalno skupnostjo, in to celo takrat, kadar so njeni člani tesno in sistematično povezani drug z drugim, kot npr. na akademskem področju.

nadaljevala starodavno tradicijo, da je za demokratično oblast mesto najbolj primeren prostor (Dahl in Tufte, 1973). Ideal polisa ni bil opuščen niti takrat, ko je mesto spremenilo svojo obliko in svoje ekonomske temelje. Leta 1905 je na primer Frederick Howe opisal trgovsko in industrijsko mesto kot »upanje demokracije«. V takšnih mestih so se zbrali ljudje različnih porekel, poklicov in razredov. Nudila so javni prostor za komuniciranje ne glede na razlike. Dopuščala so hitro širjenje političnih informacij prek govoric. Podpirala so širok spekter časopisov in drugih publikacij. Politične organizacije in mobilizacije ni spodbujal le obstoj tesno povezanih sosesk, temveč tudi bližina vladnih centrov in drugih središč delovanja.<sup>4</sup>

Rast mest (ali bolj natančno urbanih področij) do velikosti, ki dopušča članom različnih konstitutivnih urbanih skupnosti, da se uspešno izognejo neposrednim razmerjem drug z drugim, je izzvala urbano javno življenje. Medtem ko so mesta vselej delili razredi, etnije, poklici in druge ločnice, je bila globalna rasežnost vedno tako kombinirana z eksplicitnimi razvojnimi načrti in z urbanim širjenjem, da je bilo mogoče urbane razlike maskirati. Posebno elite so zaščitene pred revščino, toda tudi različne skupine srednjega in delavskega razreda lahko živijo svoje urbano življenje skoraj brez vsakega urbanega stika in zavesti drug o drugem. Različne tradicionalne solidarnosti so oslabile, tako da se te skupine vse redkeje reproducirajo znotraj sebe s socializacijo članov, kot na primer v etničnih getih. Vse bolj nastajajo enklave ljudi, ki so izbrali podoben način življenja. Te enklave podobnega načina življenja – posebno predmestne in zunajmestne – karakterizira nenavadna homofilija (a ne v seksualnem smislu). So tudi najbolj hitro rastoče in ekonomsko razvijajoče skupnosti v Ameriki.<sup>5</sup>

Demografsko rast mest je spremljalo upadanje njihove centralnosti v odnosu na vzorce integracije globalnih družbenih sistemov. Tam, kjer so v zgodnji moderni Evropi mesta z manj kot 100.000 prebivalci zasidrala ekonomske in oblastne odnose v najbolj globalnem obsegu, so danes mesta z več milijoni prebivalcev skoraj povsem absorbirana v bistveno bolj globalen mednarodni ekonomski sistem in domač politični sistem. To nesorazmerje med urbanim razponom klasičnega javnega življenja in mnogo večjim razponom sistemske integracije, posrednih razmerij in tehnologije, ki transcendira prostor, je osrednji razlog za razkroj urbanega javnega življenja. V ZDA se na primer mnogo mest razteza na zelo velikem teritoriju. Znotraj njih se je razvila cela vrsta novih stanovanjskih in poslovnih naselij, ki funkcionirajo na decentraliziran način, namenjeni pa so načinu življenja, katerega zaznamujejo privatizacija, klimatske naprave, avtomobili in množični mediji. Takšna mesta, ki so posebno pogosta v hitro rastočih področjih »sončnega pasu«, so v mnogočem podobna skupku predmestij (Jackson, 1985). Mestno življenje se vse bolj izvija iz diktata ekonomske nuje in se spreminja v potrošniško opcijo. Še posebno v Ameriki je prebivalstvo močno mobilno, zaposlitev ljudi pa je često izven njihove bivalne skupnosti, tako da so družbene vezi v večini urbanih (in okoliških) skupnosti relativno šibke.<sup>6</sup>

<sup>4</sup> Seveda so bila ta mesta v mnogočem drugačna od klasičnega polisa in od pozno srednjeveških in zgodnje modernih mest. Ključno je morda to, da so bila v primerjavi s predhodnimi mesti mnogo manj pomembna kot »zbiralniki moči« (Giddens, 1985). Širitev modernih državnih aparatov je povzročila, da moč ni bila več tako močno geografsko lokalizirana.

<sup>5</sup> Zaradi tega se takšne enklave razlikujejo od tradicionalnih malih mest in trgov in od velikih mest, organiziranih tako, da se pospešujejo stiki med heterogenimi skupinami. Relativno homogene enklave prevladujejo zlasti na hitro rastočem obrobju centralnih mest. Delež prebivalstva, ki živi v takšnih obrobjih skupnosti, se je v letih med 1970 in 1980 dvignil za dobrih 32%. Danes stanuje več kot tretjina ameriškega prebivalstva v obrobjih naselij, leta 1972 pa le 27%; 43,9% vsega ameriškega prebivalstva živi po statistiki na mestnih območjih, toda zunaj glavnih središč (U. S. Bureau of the census, 1986).

<sup>6</sup> Še posebno v ZDA predstavlja že dalj časa kraj bivanja potrošniško odločitev, ki ni odvisna od kraja zaposlitve

Mesta pa so še vedno prizorišče raznovrstnih družbenih gibanj in političnih bojev, ki vključujejo napore za obrambo posameznih kulturnih skupin in življenjskih stilov ter prizadevanja za doseganje zadovoljive ravni javnih storitev in življenjske bivanja. Castells (1983) je ponudil morda najbolj jasno splošno oceno teh bojev. Toda tudi on je moral zaključiti, da ta gibanja

»niso nosilci strukturnih družbenih sprememb, temveč zgolj simptomi odpora družbeni dominaciji, celo tedaj, ko s svojim odporom dosežejo pomembne učinke na mesta in družbe. Razlog za njihovo zgolj obrambno vlogo je, da ta gibanja niso sposobna predstaviti kakršnega koli zgodovinsko izvedljivega projekta ekonomske produkcije, komunikacije ali vlade.« (1983:329)

Za to nesposobnostjo se skriva predvsem neadekvatno razmerje med lokalno ravnijsko integracije in državno in mednarodno ravnijsko sistemsko integracije.

Notranja moč je v lokalnih urbanih skupnostih, tako v tistih, ki so jih ljudje zavestno sami zgradili, kakor tudi v tistih, v katerih so se znašli zaradi drugih razlogov. Zmaga »družbe« (gesellschaft) nad »skupnostjo« (gemeinschaft) ne pomeni popolnega uničenja skupnosti, ampak bolj njeno razdelitev na dele kot eno od mogočih izbir načina življenja. Toda to seveda v temelju spremeni njen pomen. V Habermasovih pojmi socialna integracija, ki poteka v svetu življenja, nima sposobnosti za spoprijem s problemi sistemske integracije. Svet življenja ni kolonializiran do tiste mere, da bi prenehal obstajati na smiseln način, a čeprav iz njega izhaja ideal višje kvalitete družbenih razmerij, ne more vzpostaviti aдекватne alternative sistemski integraciji. André Gorz je ta problem postavil še bolj jedrnat, ko se je odzval na marksistično utopijo, ki zamišlja družbo, katero njeni člani v skladu s svojo resnično naravo neposredno in prostovoljno hočejo:

»Sedaj vse kaže, da je nemogoče ustvariti visoko industrializirano družbo (in s tem svetovni red), ki bi se vsakemu posamezniku kazal kot željen rezultat njegove svobodne družbene kooperacije z drugimi posamezniki. Med delom in življenjem skupnosti na eni strani ter družbeno totaliteto na drugi strani obstaja razlika tako v razponu kot v značaju. Čeprav je morda prek popolnega osebnega sodelovanja v kooperativnih dejavnostih, konfliktnih in afektivnih razmerjih, mogoče zgraditi skupnost z visoko zavestjo, tako da potem vsakdo zagotavlja kohezijo tistega, kar vsi čutijo kot »njihovo« skupnost, bo družba kot celota še vedno ostala sistem razmerij, katere utelešajo in upravljajo institucionalne organizacije, infrastrukture komunikacije in produkcije ter geografske in družbene delitve dela, katerih inercija je garant kontinuitete in učinkovitosti.« (1982: 76).

Čeprav sta notranja moč skupnosti in lokalna vključenost močna temelja mobilizacije, pa ne vzpostavljata aдекватnega temelja demokracije. Demokracija mora biti tudi v odvisnosti od tiste vrste javnega življenja, ki je cvetelo v mestih, vendar ne kot neposreden podaljšek vezi skupnosti, temveč kot izrastek tistih družbenih praks, ki so neprestano omogočale stike med različnimi ljudmi in tako postavile temelje za razumevanje med njimi ter za razvijanje razmerij prek meja različnosti. Kakorkoli je na skupnosti temelječa mobilizacija pomembna, pa mora biti dopolnjena z neke vrste javnim diskurzom in z globalnimi organizacijami, kot so na primer politične stranke. Deloma je to vprašanje kulture, toda takšne, ki se bistveno dotika samih temeljev družbene strukture in ki je neposredno povezana z informacijsko tehnologijo.

(Katznelson, 1986). Izboljšane komunikacijske tehnologije in sedanji trendi redistribucije prebivalstva dopuščajo še večjo delitev življenja skupnosti na dele, katere povezuje le malo vezi, saj se vsaka lokalna skupina postavlja v odnos do vlade in nacionalnih trgov, ne pa v odnos druga z drugo.

Ginsberg (1986) je nedavno postavil tezo, da je eden ključnih temeljev rasti in krepitve »demokratskih« vlad njihova občutljivost za javno mnenje. Javno mnenje pa je v tem smislu dejansko samo vsota privatnih mnenj. Navidezno demokratske vlade temu mnenju posvečajo pozornost prek razdelane tehnologije mnenjskih raziskav in prek drugih form komunikacije. Tako preverjajo, kaj hoče zbir razpršenih individuov in malih posebnih interesnih skupin, ne spodbujajo pa javnega diskurza, v katerem bi lahko različne skupine in posamezniki pretehtali svoje lastne in kolektivne potrebe in jih morda modificirali. Ker vlada upošteva njihove izražene potrebe in želje, so ji ljudje voljni dati – često brez odpora – toliko moči. Kljub temu pa si takšna odzivna vlada pridobi precejšno mero avtonomije prav s svojo sposobnostjo, da uravnava odzive javnega mnenja, da to mnenje oblikuje in da ga zna ob priliki tudi priklicati na ukaz. V teh pogojih pa je tako za teorijo kot za praktično resničnost vsaj deloma izgubljena tista koncepcija, ki opredeljuje, da se javnost konstituira v interakciji državljanov in da se razlikuje tako od države kot od ekonomije (Habermas, 1962, 1964, 1979; Garnham 1986, Held, 1980: 260–67). Javno življenje, od katerega je odvisna demokracija, mora biti več kot zgolj sposobnost vlad, da na široko distribuirajo sporočila in da sprejemajo sporočila razpršenih posameznikov. Javnemu diskurzu žoži pot razpršenost državljanov na prostorsko dekoncentrirane in notranje homogene skupnosti.

Tocqueville (1840) je že davno opazil, da lahko moč države v navideznem služenju individualistični množici narašča. Močne posredovalne asociacije različnih vrst so bistvene tako za zaščito manjšinskih pogledov pred tiranijo večine kot tudi za ustvarjanje možnosti za raznoliko participacijo v javnem diskurzu. Čeprav razne prostovoljne organizacije še vedno uspevajo, so v mestih upadli pogoji javnega diskurza na vmesni ravni, vlada pa se je odpovedala vlogi spodbujevalca. Tudi moderni množični mediji, predvsem radio in televizija, se na podoben način nagibajo k nesposodbujanju vloge teh posredovalnih asociacij. Mediji na več načinov spodkopavajo politične stranke – usmerjajo se na primer na osebnosti peščice vodij, namesto da bi predstavili program stranke kot celote, ter vztrajajo na javnih izjavah o specifičnih aktualnih problemih, namesto da bi zahtevali razvoj koherentnih izjav o poziciji stranke v celoti (Garnham 1986: 50). Namesto da bi mediji ustvarjali prostorsko skoncentrirane javnosti, povezujejo posameznike neposredno v zelo veliko »super-javnost«. V tej veliki areni lahko posamezniki občutijo intimnost z javnimi osebnostmi, katerih niso nikoli osebno videli, kaj šele srečali, a se njihovi obrazi vsako noč pojavljajo na ekranu v njihovih dnevni sobah, njihovi glasovi pa so že tako domači kot tisti najbližjih prijateljev. Občinstvo radia in televizije je močno raznoliko, toda ti mediji naredijo le malo za medsebojno povezovanje članov občinstva. Situacija se torej razlikuje od tiste v času razcveta urbanih časopisov.<sup>7</sup> Medtem kot so urbani časopisi nekoč obveščali in včasih galvanizirali heterogene, toda prostorsko skoncentrirane urbane javnosti, pa radio in televizija niti ne ustvarjata niti ne služita posameznim javnostim, v katerih neposredno medosebni diskurz oblikuje družbeno prisvajanje novic in drugih informa-

<sup>7</sup> Habermas opisuje nastanek klasične meščanske javnosti kot razcvet številnih časopisov, od katerih je vsak izražal specifično interpretativno usmeritev: »časopisi so se spremenili iz institucij za objavljane novic in nosilce in voditelje javnega mnenja – v orožje strankarske politike« (1964: 53, citira Karla Bucherja).

cij. Radio in televizija sta v preveliki meri enosmerni sredstvi komunikacije. Ljudi večinoma dosežeta v prostorsko in družbeno razpršenih privatiziranih okoljih. Ponujata informacijsko okolje, ne vzpodbujata pa javnega diskurza.

Postopna rast časopisov je pomenila velik napredek v odnosu na ustno širjenje informacij in je predstavljala pomemben odziv na širjenje razpona družbene integracije. Pismenost je bila ključni pogoj za dostop do tiska. Vendar pa pismenost ni bila množicam enostavno ponujena s strani elite, nasprotno, bila je dosežena v dolgem boju samoizobraževanja in kampanj za šolstvo, ki ga podpira država. Ljudje so se v ta boj spustili deloma tudi zato, ker so se prepoznali kot člani povezanih, neprestano spreminjajočih in rastočih družbenih sistemov. Zaradi integracije ekonomskih in političnih sistemov je imelo tisto, kar se je dogajalo v prestolnicah in na velikih mednarodnih trgih, neposreden vpliv na dogodke v domačem provincialnem mestu. Člani lokalnih skupnosti so le s težavo presegali intelektualno izolacijo, hkrati pa se niso mogli izogniti vključitvi v nastajajoči nacionalni in svetovni sistem. Opismenjevanje in vneto spremljanje novic sta predstavljala način obvladovanja novonastale situacije, saj sta bila sredstvo ohranjanja sposobnosti družbeno učinkovitega delovanja v soočenju z lastno ranljivostjo v odnosu do oddaljenih sil, ki jih je sprožila družbena transformacija. Kot je opozoril že Thompson (1968: 791), je bil ta boj, skupaj z bojem za svobodo tiska, v veliki meri usmerjen na vzpostavljanje in ohranjanje *javnosti*.<sup>8</sup>

Ta vrsta javnosti je rasla, medtem ko je v mestih v poznem 18. in zgodnjem 19. stoletju izginjala neka druga javnost. Starejša forma javnosti je temeljila na komuniciranju iz oči v oči, zato je bila v svojem razponu bolj omejena in često elitistična. Ta javnost, ki je izhajala iz neposrednih stikov, se je oblikovala med gledališkim občinstvom, v kavarnah in gostilnah in ob različnih dogodkih – od govorov do obešanj (Sennett, 1977; Hay, et al, 1975). Javnost, ki se je vzpostavljala prek tiska, ni bila v navzkrižju, še posebno na začetku, z neposrednim komuniciranjem iz oči v oči. Alexis de Tocqueville je v tisku videl potrebno sredstvo koordinacije delovanja v globalnih demokracijah.

»Da bi imelo neko združenje demokratičnih ljudi moč, mora biti njegovo telo številčno. Vendar so posamezniki, ki ga sestavljajo, raztreseni na širokem področju, vsak od njih pa je zadržan na mestu svojega bivališča s svojimi nizkimi dohodki ali z nenehnimi naporji, s katerimi si jih prisluži. Zato je treba najti sredstvo, da lahko vsak dan medsebojno občujejo, ne da bi se videli, in da skupno delujejo, ne da bi se srečali. Tako pravzaprav nobeno demokratično združenje ne more shajati brez časopisov (1840: 135).«

Toda tako kot tudi drugi množični mediji lahko časopisi namesto političnemu obveščanju in mobilizaciji služijo zabavi in drugim ciljem. V sredini 19. stoletja so začele v popularnem tisku prevladovati nad politiko grozljive zgodbe o zločinah in druge vrste apolitičnih »novic za razvedrilo«. <sup>9</sup>

<sup>8</sup> Tudi za Habermasa (1962, 1964) je razvoj tiska osrednji fenomen v procesu vzpostavljanja klasične meščanske javnosti v 17. in 18. stoletju. Vendar pa je Habermasova pozornost usmerjena na napetost med meščansko naravo tistih liberalnih pojmov javnosti, ki so bili vpisani v prve moderne ustave, in rastjo kapitalizma, ki je kasneje spodnesel liberalne institucije. Zanimarja pa, v kakšnem obsegu so bili obrtniki in delavci sposobni razviti svoje zmožnosti za javni diskurz.

<sup>9</sup> Neil Postman (1986) v svoji kritiki etosa razvedrila, ki po njegovem mnenju uničuje javni diskurz, pretirava s tezo, da je glavni problem v spopadu med kulturo tiska na eni strani in vizualno in oralno kulturo na drugi. Razvedrilno gledališče se je v 18. in zgodnjem 19. stoletju občasno spreobrnilo v javni diskurz, medtem ko lahko časopisi degenerirajo v najbolj nizkotne oblike zabavljaštva brez javnega diskurza (kar lahko danes potrdi hiter pregled tabloidov na stojnici katerekoli ameriške veleblagovnice). Na podoben način ponuja Anthony Smith verjeten scenarij prihodnjega razvoja novinarstva, ki ga utemeljuje s tezo, da pride do ostrega razcepa tega poklica v trenutku, ko začne služiti dvema vrstama občinstva:

»Novi novinar bo ali tehnik razvedrilnih novic ali pa specialist z lojalnostjo svoji temi, ki bo bolj podoben akademiku

Telegraf in kasneje telefon sta vpeljala hitrejša poročanja, ne da bi to spodneslo centralni pomen časopisov. Ti so ostali sredstvo hitrega prenosa informacij od kateregakoli specifičnega in zato relativno ozko omenjenega vira do široke publike. Višek modernega častnikarstva – vključno s tistimi formami, ki jih označujejo kričeči tabloidi in bombastični naslovi – sovpada s temi tehnologijami. Časopisi so se kljub vsemu še vedno naslavljali na specifične prostorsko skoncentrirane javnosti, katere so hkrati pomagali sooblikovati. Velika mesta so imela celo vrsto časopisov, ki niso tekmovali samo v hitrosti posredovanja novic, temveč tudi v tem, kako so novice predstavili. Bili so organi različnih mnenj in komentarjev, ki so predstavljali različne politične poglede, včasih pa tudi različne organizirane skupine.<sup>10</sup>

Postopoma se je uveljavila etika objektivnega novinarstva. Uredniki so ugotovili, da njihova politična stališča ujezijo preveliko število bralcev. Zato so se spustili na raven najnižjega skupnega imenovalca svojih bralcev in s tem začeli trend, ki sta ga nadaljevala in silno krepila radio in televizija. Še bolj pomembno pa je to, da se je skrčilo število časopisov. Dogodilo se je, da je v vsakem mestu prevladala prodaja enega ali nekaj časopisov. Utrditev prodaje pa je od vsakega časopisa zahtevala, da poizkusi poročati nevtravno čim širšemu občinstvu. Ko so se časopisi približali monopolu, so se oddaljili od svojega prejšnjega poudarjanja »deljenosti« političnih stališč.<sup>11</sup> Časopisni naslovi so postali mnogo manj pomembni, deloma zaradi naročniške prodaje, a tudi zato, ker sta radio in televizija postala vir prvih informacij o dogodkih. Časopisi so se obrnili k bolj podrobni obdelavi zgodb o dogodkih, za katere so ljudje čisto že vedeli, ali pa k novicam, ki so jih drugi mediji spregledali. Poglobljenost in uravnoteženost sta postala bolj pomembna kriterija poročanja.

V nasprotju s splošno razširjenim mnenjem, televizija ni uničila časopisov. Po prvem padcu so si časopisi opomogli, čeprav ne brez ostrih preizkušenj in zapletov. Toda čeprav je televizija spremenila časopise, ni odstranila zahteve po natančnem poročanju. Če naj kogarkoli ali karkoli krivimo za zaton staromodnih časopisov, pravi Antony Smith,

»mora to biti mesto samo – čigar medij so bili časopisi – mesto, ki je izginilo kot temeljna enota bivanja. ... Od konca druge svetovne vojne je postalo ameriško vlemesto povezano omrežje mest in predmestij, njegove ulice pa so postali otoki med avtocestami, po katerih avtomobili prevažajo svoje potnike v oddaljena predmestja, kar samo prazni divjino ali manjša mesta. Nova konstrukcija totalnega megalopolisa je razkrojila družbene navade, od katerih je bila odvisna časopisna naklada.« (1980: 31)

Starim mestnim časopisom predstavljajo osrednjo konkurenco novi predmestni

---

kot poročevalcu običajnih novic. Razcep med temi dvema vrstama novinarstva se zdi neizogiben: ena bo skrbela za neke vrste informacijsko tlačenstvo, v katerem se bo pravica do vednosti neopazno prelevila v pravico do razvedrila, druga pa bo skrbela za razširjen razred dobro obveščenih ljudi, ki si bodo pridobili sposobnost vrednotenja in obvladovanja virov informacij in primerjave različnih verzij istega dogodka.« (1980: 206)

Z računalniki podprti informacijski mediji zares dopuščajo uporabnikom, da izberejo med informacijami, ne da bi se pri tem zanašali na urednike v tistem obsegu, v katerem se morajo današnji bralci časopisov. Toda ali ne spominja to na pozno viktorjansko in edvardijansko dobo v Angliji, v kateri so se za en del prebivalstva razcveteli grozljivi časopisi za groš in senzacionalistično poročanje o zločinah, na drugi strani pa so nastali številni veliki časopisi, kot tudi cela vrsta najstarejših svetovnih intelektualnih tednikov, ki so se ohranili vse do danes?

<sup>10</sup> Celo potem, ko so začele agencijske službe oskrbovati manjše časopise z večjim delom njihove vsebine, je ostal delež lokalnih vsebin sorazmerno velik, uredniki lokalnih novic pa so igrali osrednjo vlogo tudi pri oblikovanju in predstavitvi agencijskih informacij.

<sup>11</sup> Časopisi so začeli kot sredstvo povečevanje dobičkov uvajati tehnologije, ki so zmanjševale stroške. O teh in drugih aspektih časopisov v tem prehodnem obdobju glej A. Smith (1980); M. Schudson (1979).

dnevniki. Uveljavljeni časopisi so se s to konkurenco soočili predvsem z uvajanjem specializiranih izdaj za različna (predvsem geografsko opredeljena) občinstva.

Nobeden od velikih časopisov ne predstavlja (ali pomaga opredeljevati) tako kot nekdaj splošne, prostorsko strnjene javnosti. To funkcijo vse bolj prevzemajo lokalni časopisi z bolj omejeno naklado in posebne lokalne izdaje, vendar pa se to zgodi le občasno. Dejansko je glavni trend urbane transformacije odvezel sami lokalni javnosti velik del funkcij. Lokalna raven je ohranila le malo pomembnih dejavnosti. Celo osrednja mesta imajo v ekonomskih dejavnostih mnogo manj avtonomije, kot so jo imele še pred dvema generacijama. Povsod, razen v najmočnejših urbanih središčih, sprejemajo glavnino pomembnih ekonomskih odločitev korporativni akterji, ki so odmaknjeni od lokalnega prostora, o katerem odločajo. Kot kažejo današnji vzorci mobilnosti kapitala, ne morejo niti mesta, v katerih so nastanjena vodstva korporacij, pričakovati kakšnega posebnega nadzora nad njimi, saj lahko korporacije svoje poslovanje preprosto preselijo drugam (Bluestone in Harrison, 1982). Celo v odnosu na svoje lastne finance in delovanje – šole, policija itd. – so mesta močno odvisna od nacionalnih vlad. Ostalo je le malo klasičnih majhnih mest, o ohranitvi njihove visoke stopnje avtonomije pa skoraj ne moremo govoriti.<sup>12</sup> Posredujoča telesa še naprej izgubljajo svoj pomen v korist medijev in organizacij, ki postavljajo posameznike v odnos do države, ne da bi jih postavili najprej v odnos drug z drugim.

V večini okolij obstaja nekaj časopisov, ki opravljajo funkcijo splošnih informacijskih virov. Če pa hočeš vedeti kaj več o tem, kar je včeraj rekel predsednik ZDA, lahko pogledaš v enega od osrednjih dnevnikov. V ZDA se *New York Times* že dolgo razglašja za takšen »referenčni časopis« (newspaper of record). Na ta način ga tudi vse bolj uporabljajo v celi državi in tudi nekateri drugi so začeli prevzemati podobno vseameriško vlogo. Na drugi strani pa tisti časopisi, ki ne poizkušajo igrati te vloge, zmanjšujejo obseg in podrobnost poročanja o vseameriških in mednarodnih temah in preusmerjajo svojo pozornost na zadeve lokalnega interesa. Ne samo specializirani bralci, temveč tudi visoki stroški tiskanja dodatnih strani, so napeljali časopise, da so skrčili svojo vsebino. Še bolj dramatično pa so se specializirali bralci revij. Splošno usmerjeni tedniki še obstajajo, pojavila pa se je cela paleta revij za zaokrožene skupine od tekačev in mornarjev, do zbiralcev umetnin, računalniških navdušencev, disidentskih intelektualcev različnih usmeritev in vernikov različnih veroizpovedi. Kabelska televizija nudi bolj specializirane vsebine od klasičnih radijskih in televizijskih oddajnikov; njena ponudba precej večjega števila kanalov je cenejša od tistega, kar potrebujejo konvencionalne televizijske mreže za ohranjanje svojih bolj »splošno naravnanih« programov (oz. programov z najnižjim skupnim imenovalcem). Vendar pa njen razvoj le ni bil tako velik in tako hiter, kot so nasploh napovedovali. Nove komunikacijske in računalniške tehnologije bodo imele morda podoben (in podobno postopen) razvoj.

Kljub spremembam, ki jih prinaša kabelska televizija, ostaja televizija v nekaterih ključnih potezah drugačna od tiskanih medijev. Čeprav je elitam skupno (vključno s prodemokratskimi elitami), da se usmerjajo predvsem na kritiko televizije, velja opozoriti, da ima le-ta z demokratičnega stališča nekaj prednosti.

<sup>12</sup> S pojmom »klasično malo mesto« označujem tista mesta, v katerih ni samo malo prebivalcev, temveč so tudi povsem sposobna potencialne reprodukcije – kar vključuje polni razpon generacij in zadostno ekonomsko raznolikost proizvodnje, da lahko vsakdanje življenje v njih poteka v minimalni odvisnosti od zunanjih dejavnikov. Mesto, ki tako kot mnogo predmestij ni sposobno ponuditi lastnih servisnih dejavnosti za osnovno vzdrževanje gospodinjstva, po tem kriteriju izpade iz te kategorije.

V primerjavi s tiskanimi mediji je dostop do televizije izjemno lahek (Meyrowitz, 1985: 74–81). Ne zahteva nikakršnega trdega učenja pismenosti in ima malo kodov specializiranega dostopa. Še več, radio in televizija sta s stališča posameznega poslušalca/gledalca dejansko precej poceni. Večino stroškov pokrivajo oglaševalci, kar pomeni, da se ti mediji financirajo s prodajo poslušalcev in gledalcev oglaševalcem, kar pa pojmovanje, da so gledalci ali poslušalci potrošniki radia ali televizije, zamegljuje. Stroški se seveda prenašajo na potrošnike reklamiranih izdelkov, vendar pa ne nastopajo kot neposredna cena radia in televizije in zato ne ovirajo pretoka informacij. Morda najpomembnejše, televizija je v primerjavi s tiskom zelo splošen medij v dveh pogledih. Prvič, dosega precej večje občinstvo, ki je precej bolj heterogeno kot bralci časopisov (da o knjigah, ki so visoko specializiran informacijski medij, niti ne govorimo). V Združenih državah prodaja 115.000 trdo vezanih izvodov običajno zadošča, da se knjiga uvrsti med prvih 25 najbolj prodajanih knjig v letu. V nasprotju s tem pa je za uspešen TV »show«, ki je na sporedu v najbolj gledanem času, nekaj povsem vsakdanjega, da z vsako epizodo pritegne 25 do 40 milijonov gledalcev (Meyrowitz, 1985: 85, 348). Občinstvo pa sestavljajo prav neverjetno različni ljudje:

»Elektronski mediji so zaradi razlik v kodiranju porušili specializirane in segregirane informacijske sisteme, katere je oblikoval tisk. Med različnimi deli prebivalstva je sedaj mnogo več informacij, ki so jim skupne. Tisto, kar ljudje izkusijo in se naučijo prek elektronskih medijev, je relativno malo vezano na starost, tradicionalno izobrazbo in družbeni položaj. V pogledu tistega, kar ljudje na primer gledajo na televiziji, so podobnosti med različnimi starostnimi skupinami, rasami, spoli in razredi mnogo bolj zanimive kot razlike.« (Meyrowitz, 1985: 79)<sup>13</sup>

Drugi razlog, zaradi katerega sta radio in televizija mnogo bolj »splošna« kot tiskani mediji, je, da so ljudje mnogo bolj široki pri svojem izboru tem, ki jih gledajo na televiziji, kot pri izboru tistih, o katerih berejo v časopisih in knjigah. Za to obstaja cela vrsta razlogov – težavnost branja v nasprotju z gledanjem televizije, javna narava iskanja knjige o določeni temi v nasprotju z zasebno odločitvijo o gledanju TV oddaje o isti temi, nagnjenost, da ljudje preprosto pustijo prižgano televizijo v nestrukturiranem času in pri tem gledajo karkoli je na programu (oz. da se odločajo med omejeno ponudbo programov v času, ko so se odločili gledati). Morda bo to kabelska televizija do neke mere spremenila, toda ne toliko, da bi gledanje televizije postalo podobno branju tiska.

Tu vidimo eno od lastnosti radia in televizije, ki je v svojih implikacijah za demokratično politiko dvosmiselna. Medtem kot TV (in v manjši meri radio) poveže zelo veliko populacijo v skupno informacijsko okolje, ne pomaga pri formiranju prostorsko koncentriranih javnosti. Prostorska koncentracija pa je na sploh predpogoj za gosta, kompleksna omrežja družbenih razmerij tiste vrste, ki najpogosteje oblikujejo osnovo za politična gibanja participativne demokracije. TV se naslavlja na občinstvo, ki je brez prave prostorske identitete:

»Čeprav se kultura ustnega izročila v mnogočem razlikuje od kulture tiska, je zveza med fizičnim prostorom in družbenim prostorom obema skupna. Tisk je, tako kot vsi novi mediji, spremenil vzorce informacijskega toka v prostor in iz

<sup>13</sup> Meyrowitz navaja študije, ki kažejo, da gledajo v gospodinjstvih z manj kot 10.000 dolarjev letnih prejemkov televizijo v povprečju 47 ur in 3 minute na teden; v tistih s prek 30.000 dolarjev prejemkov pa gledajo televizijo 47 ur in 30 minut. Podobno gledajo visokošolski diplomanti televizijo 90% tistega časa, kot jo gleda celotno prebivalstvo. Zaradi lahke dostopnosti je manj pogosto, da bi bil katerikoli kanal tako omejen na komunikacijo med elitami, kot so mnogi kanali v tiskanih medijih: na primer strokovne revije, intelektualni tedniki in druge publikacije, ki imajo razdelan kod dostopnosti, ki ga sestavljajo kompleksen besednjak, česte reference na specializirano literaturo itd.

njega. Posledica je bila, da je spremenil tudi status in moč tistih, ki so v različnih prostorih. V preteklosti so spremembe v medijih vedno vplivale na razmerja med prostori. Vplivale so na informacije, ki jih ljudje *prinesejo* v prostore in informacije, ki jih ljudje v prostorih imajo. Toda razmerje med prostorom in družbeno situacijo je bilo še vedno precej močno. Elektronski mediji pa gredo korak dalje: peljejo v skoraj popolno ločitev fizičnega prostora in družbenega »prostora«. Ko komuniciramo prek telefona, radia in televizije, ali računalnika, fizično nismo več determinirani s tem, kje in kdo smo družbeno.« (Meyrowitz, 1985: 115)<sup>14</sup>

Radio in televizija imata v odnosu na pospeševanje demokratičnega javnega življenja druge pomanjkljivosti. Čeprav svoje informacije na široko prezentirata, pa je količina posredovanih informacij zelo skopa. Besedilo vsakodnevnih večernih televizijskih poročil obsega na primer manj kot dva stolpca teksta na strani časopisa *New York Times*. Iz tega izhaja skrajna selektivnost (Hallin, 1986), čeprav je gledalcem verjetno ta pristranskost selekcije manj očitna kot jim je analitična pristranskost v tisku. Še več, televizija je sorazmerno šibek medij za pretok abstraktnih informacij ali analiz, njena moč pa je v posredovanju vtisov, čustvenih nabojev in nezavednih izrazov občutij. To je morda eden od razlogov, da imajo ljudje tako visoko zaupanje v voditelje televizijskih poročil – občutijo, da jih poznajo in da bi lahko zato prepoznali znake varanja ali prikrivanja, kar bi bilo nemogoče, če bi bili odvisni le od tiska.<sup>15</sup> Posledica tega je, da televizija napeljuje ljudi k nadomestitvi racionalne ali abstraktne analize z njihovimi osebnimi vtisi in čustvenimi odzivi.<sup>16</sup> V tem je izvor tiste posebne lastnosti Reaganovega predsedništva, ki je neprestano šokirala k tisku usmerjene komentatorje: mož je bil deležen velike naklonjenosti in lojalnosti, celo od tistih, ki niso odobravalni njegove politike. Februarja 1982 je samo 47% ameriškega prebivalstva pritrdilo »načinu, kako Ronald Reagan opravlja svoj posel predsednika«, medtem ko ga je 70% prebivalstva sprejemalo z odobravanjem »kot osebnost« (The Gallup Report 199, April 1982, str. 21, 31). V začetku leta 1987 je med zapletom zaradi prodaje orožja Iranu in namenitve dobička »kontrarevolucionarjem«, ki so se borili proti vladi v Nikaragvi, večina Američanov menila, da Ronald Reagan laže ameriškemu ljudstvu, toda velik odstotek teh istih Američanov ga je z odobravanjem sprejemal kot predsednika (Harris, 1987). Seveda ne gre za to, da so z odobravanjem sprejemali Reaganovo laganje, temveč za to, da so ljudje posvečali mnogo manj pozornosti analizi vsebine oz. implikacijam Reaganovih izjav kot pa ugodnim osebnim vti-

<sup>14</sup> Medtem ko je Meyrowitzova osrednja teza pravilna, potrebuje zadnji del tega odlomka dodatno pojasnitev. *Izkustvo* elektronsko posredovanega komuniciranja ni določeno s prostorom in ne zahteva nikakršne posebne bližine sprejemalca sporočila. Elektronski mediji transcendirajo prostor precej bolj kot tisk, pri katerem je za komuniciranje še vedno potreben fizični transport objektov, in mnogo bolj kot ustno komuniciranje, ki zahteva dejansko soprisotnost govorca in poslušalca. Kljub vsemu pa se ne zdi verjetno, da se bosta fizični in družbeni prostor povsem ločila. Tako kot transportna infrastruktura tudi elektronski mediji olajšajo ljudem odločitve o bivališču, saj jim omogočijo večjo izbiro glede ljudi, s katerimi hočejo živeti, in jih s tem vse bolj osvobajajo ekonomskih zahtev po prostorski koncentraciji blizu delovnega mesta (ta zahteva še bližino surovin ter energetskih in informacijskih virov). Takšen razvoj bo morda peljal v tesnejše spajanje prostorske in družbene identitete, čeprav je osnovan na tehnologiji, ki presega prostor (Calhoun, 1986).

<sup>15</sup> Roperjeva raziskovalna poročila kažejo, da je za večino Američanov od leta 1961 naprej televizija vir informacij, ki mu najbolj verjamejo. Od leta 1968 naprej prekaša zaupanje v televizijo skoraj dva proti ena drugi najbolj verodostojen vir, časopise. Leta 1978 je 47% Američanov, ki jih je anketirala The Roper Organization, identificiralo televizijo kot najbolj zaupanja vreden vir novic, časopise pa le 28% vprašanih. 67% je izjavilo, da dobijo večino novic s televizije (Sanders, 1986: 21). Vendar pa je od leta 1970 zaupanje v televizijo kot institucijo nekoliko upadlo (Gallup Report 253, str. 3, okt. 1986). Za nadaljnjo analizo glej Meyrowitza (1985: 106).

<sup>16</sup> Treba pa se je spomniti, da ljudje v pred-elektronski dobi večinoma niso bili vneti bralci, ki bi uporabljali tisk in pogovore v procesu racionalnih in abstraktnih vrednotenj političnih problemov ali kandidatov. Celó v obdobjih močne demokratične politične mobilizacije, kot v ZDA v 19. stoletju, so volilce zavajali demagogi, sluge politične mašinerije in drugi »manj kot popolni« vplivi.

som, ki so jih ustvarili njegovi televizijski nastopi.<sup>17</sup> Ta učinek pa je okrepilo še to, da je bil predmet Reaganovih laži na sploh precej oddaljen od neposrednih izkustev njegovih poslušalcev. V tem smislu je televizija manj pomembna kot kanal prenašanja specifičnih bitov informacij kot pa splošno informacijsko okolje, ki vzpostavlja referenčni okvir za velik del našega mišljenja.

Televizija močno poveča naš občutek pripadnosti določeni populaciji – recimo državljanom ZDA –, vendar pa nam ne da neposrednega ali individualno prepoznavnega razmerja s člani te populacije (razen dozdevnega občutka domačnosti s politiki, televizijskimi poročevalci in zvezdami nadaljevalcev). Prej nas razpršeno in posredno povezuje z vsemi drugimi, posebno s centraliziranimi ustanovami, ki odločajo o programu in ga proizvajajo. Televizija daje tudi vseobsegajoč občutek pripadanja kategoriji – Američani – in celi vrsti sestavnih kategorij – belci, kristjani, Republikanci, srednji razred itd. Toda konstrukcija teh kategorij ne izhaja iz razmerij med njihovimi člani tako kot etnične soseske, cerkve ali politične stranke. Pripadanje k eni od njih je lahko osnova za opredeljevanje, ali celo motivacija za individualno delovanje, nikakor pa ne more biti osnova za uigrano kolektivno delovanje.<sup>18</sup>

Komplement posplošujoči naravi televizije je znatna resegmentacija komuniciranja, ki jo uvajajo številne uporabe računalniške tehnologije. Direktna, računalniško podprta politična kampanja po pošti lahko na primer služi politiku, da spodkoplje javni diskurz tako, da priredi svoja sporočila različnim seznamom naslovov, in tako dejansko pove različne stvari različnim skupinam volivcev ali potencialnih finančnih podpornikov. Računalniško podprto razlikovanje javnega mnenja je za politike (in druge) način preverjanja učinkovitosti različnih sporočil med različnimi kategorijami prebivalstva. Le-to lahko postane učinkovit del »plebiscitarnega predsedništva« (Lowi, 1985), saj omogoča politikom pozornost do javnega mnenja, ne da bi pri tem spodbujali javni diskurz. To pa spet pomeni oslanjanje na posredne in posredovane odnose med centraliziranimi akterji in razpršenimi posamezniki, ki so razvrščeni v različne kategorije. To se bistveno razlikuje od tiste prakse, ko politični kandidati dobivajo informacijo o javnem mnenju od vodij aktivističnih organizacij ali drugih predstavnikov (Ginsberg, 1986: 73). Ti sicer so ali pa niso demokratično izvoljeni, vendar pa vsaj občasno zares predstavljajo skupine, ki so se izoblikovale iz medosebnih razmerij.

Sprememb v tem, kako uspešno mediji podpirajo demokratično javno življenje, ne gre pripisovati le učinkovitosti tehnologij, ampak tudi spremembam v družbenih, ekonomskih in upravnih pogojih njihove uporabe. Splošni trend je na primer usmerjen na okrepitev tržnih kriterijev pri upravljanju radia in televizije. V sorazmernem deležu državnih kanalov ni prišlo le do krčenja, ampak se celo za

<sup>17</sup> V tem pogledu lahko vidimo televizijo kot sredstvo širjenja tiste retorične karakteristike moderne dobe, katero je Adorno (1964) imenoval »žargon pravičnosti«. Gre za poudarek na govorčevi iskrenosti, ki je postavljena nad druge kriterije vrednotenja njegovih izjav. To značilnost lahko zasledimo že v Rousseaujevi veri v prirojeno dobro naše najgloblje narave, ki je pri njem individualistično združena z idejo, da je naš najbolj resnični jaz zakopan pod družbenimi maskami (od tod pa izhaja nezaupanje do tistega preveč očitno ponavljene prestavljanja jaza, ki je vnaprej skrbno pripravljeno). To je v mnogih pogledih antiintelektualni impulz, ki pa ima zanimiv intelektualni pedigr. Glej zanimivo Sennettovo analizo »J'accuse«, posega Emila Zolaja v afero Dreyfus (1977: 2450–51).

<sup>18</sup> Seveda lahko različne organizacije pozovejo člane neke kategorije, da začnejo določeno delovanje. Televizijski pridigar (duhovnik) lahko, na primer, prosi svoje gledalce za denar, ali da pišejo pisma političnim voditeljem in od njih zahtevajo uvajanje molitev v šole, ali da gredo na demonstracije proti abortusu. V tem smislu lahko televizija pomaga sprožiti kolektivno delovanje. Vendar pa ostaja televizija v temelju različna od lokalne cerkve ali celo nacionalne verske skupnosti, ki jo sestavljajo lokalne verske skupnosti, čeprav lahko ljudje, katere mobilizira, pripadajo tako na medsebojnih razmerjih zgrajeni skupini kot tudi medijsko opredeljeni kategoriji.

te kanale vse bolj zahteva, da določajo svojo programsko ponudbo v skladu s podobnimi tržnimi vrednotenji kot pri zasebnih postajah, pri čemer se zavrača drugačne opredelitve nalog javne službe. Njihov program je v vse večji odvisnosti od sposobnosti pritegnitve sponzorstva raznih korporacij in fondacij. Trgi so vse bolj internacionalizirani, saj prodajajo producenti iz ene države programe oddajnim postajam v drugi državi. Ločnica med informacijsko bogatimi in informacijsko revnimi ostaja vezana na ekonomski razred. Ne le da obstajajo različne publikacije in radijski in televizijski programi za elite in za »množice«, povečuje se tudi težnja po »plačani televiziji« in plačilu za računalniški dostop do informacij. Mnoge knjižnice na primer vsaj delno prehajajo od načela svobodnega in odprtega dostopa k dostopu do zakonsko zaščitenih podatkov po načelu »uporaba ob plačilu« (Garnham, 1986, 38–39).<sup>19</sup>

Ne zastavlja se nam le vprašanje, ali mediji zbirajo in širijo informacije adekvatno ter s tem ustvarjajo pogoje za informiranost državljanov. Mediji morajo nastopiti tudi kot forum javnega diskurza in tako ustvariti pogoje za participacijo državljanov. Vprašanje participacije je še toliko bolj važno sedaj, ko je nujna stroga selektivnost med neskončno množico bitov informacij, še posebno, če razmišljamo o fenomenih svetá sistema, katere lahko razumemo le prek teorij in interpretativnih aparatov, ki pa so lahko močno nezanesljivi in sporni. Toda množični mediji niso zadostna osnova za takšno javnost. Potrebne so posredujoče asociacije na sploh in formalne organizacije še posebej, ki se bodo lahko spoprijele s problemi na ravni sistema. Nadalje, javni diskurz zahteva areno, ki je ločena od partikularnih grupiranj na temelju življenjskega stila, in lokalne skupnosti, v katerih različni ljudje predložijo svoje ideje. Čeprav današnji mediji ne spodbujajo tovrstnega javnega diskurza, bo morala v velikih kompleksnih družbah vsakršna adekvatna javna arena demokratičnega diskurza delovati znotraj močno posredovanega družbenega sveta, ne pa kot njegova alternativa. Dolžnost družbenih teoretikov je, da razvijajo adekvatno konceptualizacijo posredovane javnosti, na bolj splošni ravni pa vzorec družbene integracije, ki bo odvisna od posrednih družbenih razmerij, katere omogočajo moderne tehnološke in organizacijske forme.

*Prevedel Andrej Škerlep*

## LITERATURA

- Adorno, T. W. (1973) *The Jargon of Authenticity*. Evanston: Northwestern University Press [1964].  
 Benhabib, S. (1986) *Critique, Norm and Utopia*. New York: Columbia University Press.  
 Bluestone, B. and B. Harrison (1982) *The Deindustrialization of America*. New York: Basic Books.  
 Calhoun, C. (1980) »Community: Toward a Variable Conceptualization for Comparative Research.« *Social History* 5, 1: 105–29.  
 – (1983) »The Radicalism of Tradition: Community Strength or Venerable Disguise and Borrowed Language.« *American Journal of Sociology*, 88, 5: 886–914.  
 – (1986) »Computer Technology, Large Scale Social Integration, and the Local Community.« *Urban Affairs Quarterly* 22, 2: 329–49.  
 Castells, M. (1983) *The City and the Grassroots*. Berkeley: University of California Press.

<sup>19</sup> V tej razpravi ne grem v podrobnosti teleteksta, telefaksa, informacijskih pripomočkov, interakcijskega videa in drugih novih tehnologij. Splošni trend je prav lahko povzeti. Takšni sistemi so (a) tehnološko mogoči, (b) še vedno precej dragi, (c) ne preveč priljubljeni v omejenih verzijah, ki so trenutno na razpolago. Razširjenost uporabe bo odvisna tako od kakovostne transformacije v bogastvu ponudbe in lažji dostopnosti, kakor tudi od velikega povečanja odstotka ljudi, ki uporabljajo računalnike.

- Dahl, R. A. and E. Tufte (1973) *Size and Democracy*. Stanford: Stanford University Press.
- Fraser, N. (1985) »What's Critical about Critical Theory? The Case of Habermas and Gender.« *New German Critique*, 35: 97–132.
- Garnham, N. (1986) »The Media and the Public Sphere.« pp. 37–54 in P. Golding, G. Murdock and P. Schlesinger, eds.: *Communicating Politics: Mass Communications and the Political Process*. New York: Holmes and Meier.
- Ginsberg, B. (1986) *The Captive Public: How Mass Opinion Promotes State Power*. New York: Basic Books, 1986.
- Gorz, A. (1982) *Farewell to the Working Class*. Boston: South End.
- Habermas, J. (1962) *Strukturwandel der Öffentlichkeit*. Neuwied: Luchterhand.
- (1964) »The Public Sphere.« trans. S. and F. Lennox, *New German Critique*, 3 [1974].
- (1978) *Communication and the Evolution of Societies*. Boston: Beacon, trans. T. McCarthy.
- (1984) *The Theory of Communicative Action, Volume One: Reason and the Rationalization of Society*. Boston: Beacon, trans. T. McCarthy.
- (1987) *The Theory of Communicative Action, Volume Two*. Boston: Beacon, trans. T. McCarthy.
- Hallin, D. C. (1986) »We Keep America on Top of the World«, pp. 9–41 in Gitlin, T., ed. *Watching Television*. New York: Pantheon.
- Harris, L. (1987) *Inside America*. New York: Viking.
- Hay, D., P. Linebaugh, J. G. Rule E. P. Thompson. C. Winslow (1975) *Albion's Fatal Tree*. Harmondsworth: Penguin.
- Howe, F. (1905) *The City: Hope of Democracy*. New York: Scribner's.
- Jackson, K. T., (1985) *Crabgrass Frontier: The Suburbanization of the United States*. New York: Oxford University Press.
- Kasarda, J. (1980) »The Implications of Contemporary Redistribution Trends for National Urban Policy.« *Social Science Quarterly*, 61: pp. 33–68.
- Katznelson, I. (1986) »Working-Class Formation: Construction Cases and Comparisons.« pp. 3–41 in I. Katznelson and A. Zolberg, eds.: *Working Class Formation*. Princeton: Princeton University.
- Lowi, T. (1987) *The Personal Presidency*. New York: Basic Books.
- McCarthy, T. (1985) »Complexity and Democracy, or The Seductions of Systems Theory.« *New German Critique*, 35: 27–54.
- Meyrowitz, J. (1985) *No Sense of Place: The Impact of Electronic Media on Social Behavior*. New York: Oxford University Press.
- Postman, N. (1986) *Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in an Age of Show Business*. New York: Penguin.
- Schudson, M. (1979) *Discovering the News*. New York: Harper and Row.
- Sennett, R. (1977) *The Fall of Public Man*. New York: Knopf.
- Smith, A. (1980) *Goodbye Gutenberg*. New York: Oxford University Press.
- Thompson, E. P. (1968) *The Making of the English Working Class*. Harmondsworth: Penguin.
- de Tocqueville, A. (1840) *Democracy in America*, vol. 2. New York: Schocken.
- U. S. Bureau of the Census (1986) *Statistical Abstract of the United States*. Washington: USGPO.
- Webber, M. M. (1967) »Order in Diversity: Community without Propinquity.« pp. 29–54 in L. Wirigo, ed.: *Cities and Space*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Weber, M. (1921) *Economy and Society*, 2 vols. Berkeley: University of California Press.